

Recenzii

Dr. Jan Nicolae: Arca Noetică din Alba Iulia. Această construcție ne fundamentează și mai mult ideea că încă suntem într-o căutare a găsirii unor modele viabile de arhitectură și pictură în noile cartiere construite.

Problematika mare spre care tințesc Ateliere Museikon ale primelor ediții au în vedere pictura bisericească având ca generic *Spre ce fel de erminie țințim?*. Așa cum se intitulează și materialul alcătuit de dr. Ana Dumitran, sufletul Museikon Alba Iulia. A fost cea care, imediat după deschiderea Museikon, a pus bazele unei platforme de discuții despre pictura și arhitectura eclezială contemporană, de unde pornim și încotro mergem. Cu siguranță, multitudinea de opinii și idei au dus la câteva dezbateri interesante în care s-a observat occidentalismul unora, bizantinismul altora, naționalismul câtorva, fără ca de multe ori să se ajungă la o concluzie în acest sens și, mai mult decât atât, să se poată redacta un material național trimis, citit și însușit atât cât se poate de artiști, iconari, specialiști, clerici etc.

Volumul prezentat acum oferă și exemplul pictorului Ioan Popa prin trei biserici pictate de acesta: biserica studențească din Alexandria, Biserica Brata din Săliște, jud. Sibiu, sau în curs de pictare, cum este noua biserică a Mănăstirii Nicula. Și această manieră iconografică, aidoma bisericii din Alba Iulia amintită mai sus, este dovadă a căutării unui program eclezial de construcție și decorație bisericească.

Pe lângă latura aceasta nouă, un accent important este pus de specialiști și muzeografi și spre salvarea patrimoniului bisericesc și restaurarea acestuia. S-a observat în mai multe locuri, iar exemplele nu sunt puține, că în multe comunități, prin ridicarea locașurilor noi, s-au abandonat locașurile vechi sau „sub povara neglijenței și a uitării, dar și cele noi sunt sugrumate din fașă, prin îmbrăcarea cu podoabe străine, chiar dacă frumoase, și – nu în ultimul rând – prin înnăbușirea spiritului creator al noii generații de iconari”.

Sperăm că prin aceste activități și publicații să crească gradul de conștientizare și să reprezinte un stimul de a regândi și de a ne regăsi în frumos, de a ne regăsi inspirația și respirația spirituală.

Alexandru Constantin CHITUȚĂ

Fericitul Teodoret al Cirului, *Tâlcuire la Epistola către Romani*. Traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de diac. Ilarion M. Argatu, Editura Doxologia, Iași, 2020, ISBN: 9786066668590

Literatura exegetică și biblică în general, în limba română, a fost întotdeauna destul de săracă. În ce privește interpretarea patristică a epistolelor pauline situația este chiar mai incipientă. Avem traducerea omiliilor marelui predicator Sf. Ioan Gură de Aur de mai bine de o sută de ani, iar alte omilii sau comentarii patristice sunt aproape inexistente sau, mai bine zis, inaccesibile cititorului român. Adevărul este că în toată istoria interpretării epistolelor pauline, atât în Antichitate, cât și în Evul Mediu, sau chiar în contemporaneitate, aceleași texte ale Apostolului Pavel au fost interpretate și de creștinii din Biserică și de cei din afara Bisericii, fiecare fondându-și învățătura pe textele pauline. Epistola către Romani este poate cel mai bun exemplu în acest sens. Primele interpretări

Recenzii

scrise ale epistolei fuseseră scrise de gnostici și valentinieni înaintea lui Origen, de la care avem păstrat primul comentariu la Romani, păstrat integral doar în traducerea latină a lui Rufinus. Teodoret de Cir a rămas în istoria creștinismului nu doar ca mare teolog, participant activ la două sinoade ecumenice, ci și ca exeget.

Volumul de față, nr. 27 din seria de traduceri a colecției „Patristica” a Editurii Doxologia, ne oferă prima variantă în limba română a comentariului la Epistola către Romani a episcopului de Cir. Editura din Iași deja a făcut adevărată muncă de pionierat traducând pentru prima dată opere exegetice ale Fericitului Teodoret în limba română, prin volumul nr. 9 al seriei mai sus amintite, deja în anul 2015. Acel volum⁹ conținea tâlcuirea la Galateni, Efeseni, Filipeni, Coloseni, I și II Tesaloniceni, I și II Timotei, Tit, Filimon, Evrei, în timp ce Romani și Corinteni – epistole mai lungi, dar și mai dense din punct de vedere al conținutului dogmatic – au rămas în grija altor traducători și a unor ediții separate.

Recenzia aceasta are un dublu scop: pe de o parte încearcă să atragă atenția publicului românesc asupra specificului și relevanței exegezei Fericitului Teodoret la Romani, iar pe de altă parte să atragă atenția traducătorilor și editorilor implicați în efortul lăudabil și necesar, inițiat de Editura Doxologia, asupra edițiilor critice de text și asupra studiilor apărute între timp, legate de Teodoret și comentariul său la prima epistolă din canonul paulin. Dar înainte de toate aș dori să apreciez faptul că traducerile celor două volume sunt însoțite de studii introductive făcute de traducător – în cazul comentariului la Romani – sau de alți specialiști invitați să scrie introducerea, cum este cazul volumului 9, cu celelalte epistole¹⁰.

În primul rând, aș dori să subliniez faptul că Teodoret, spre deosebire de Sf. Ioan Gură de Aur, nu scrie omilii, ci scrie un comentariu. Dacă omiliile vestitului predicator au fost probabil consemnate în scris și apoi redactate, comentariul lui Teodoret urmărește foarte atent firul argumentativ al Apostolului și este scris la masa de lucru, nu își are originea la amvon. Deși amândoi au fost păstori de suflete și episcopi, din omiliile Sf. Ioan Gură de Aur se desprinde o preocupare mult mai intensă pentru starea morală a credincioșilor săi, în timp ce comentariul lui Teodoret a fost scris cu o preocupare mai mult intelectuală. Spun intelectuală, deși era în același timp duhovnicească, deoarece Teodoret este mult mai interesat de informații istorice, de contextul scrierii epistolei și de detalii filologice și tehnice. El chiar folosește mai multe ediții ale textului biblic. Menționează, de exemplu, chiar în comentariul la Romani, faptul că, pe lângă textul grecesc unanim acceptat al Vechiului Testament (Septuaginta), a mai consultat traduceri grecești din mediul iudaic, anume cea făcută de Achila și de Symmachus (p. 128). Această atenție îndreptată spre textul biblic însuși, specifică școlii antiohiene, este exemplară în cazul lui Teodoret. Ea are implicații pentru toate subiectele tratate de Apostol în epistola sa. Însă eu

⁹ Fericitul Teodoret al Cirului, *Tâlcuire la Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, vol. I, traducere din limba greacă veche de Iulia Cărare și Mircea Ștefan, studiu introductiv de Constantin Crețu, Editura Doxologia, Iași, 2015.

¹⁰ Dr. Constantin Crețu, „Fericitul Teodoret al Cirului, tâlcuitor al epistolelor pauline. Studiu introductiv”, în Fericitul Teodoret al Cirului, *Tâlcuire la Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, pp. 9-24.

Recenzii

aș scoate în evidență aici doar unul dintre subiectele majore ale epistolei, pentru că ocupă un spațiu considerabil în epistolă (mai mult de trei capitole) și pentru că reprezintă subiectul principal al cercetării mele. Este vorba despre atitudinea lui Teodoret față de iudaism, desprinsă din exegeza sa la Romani 9-11.

Istoria interpretării textului din Romani 9-11 arată că tocmai neatenția la textul biblic, influența contextului social polemic și, în cele din urmă, instrumentalizarea voită sau nu a textului paulin au condus pe mulți comentatori la interpretări opuse intenției Apostolului. Teodoret nu doar că era preocupat de text, compara traduceri și ediții, dar era și de o erudiție rară în epocă privitor la instrumentele filologice și cultura profană. În plus, adversarii săi ca episcop nu erau iudeii din diaspora siriană, ci tocmai creștinii, dar creștinii influențați de învățătura lui Marcion, excomunicat de Biserică deja la jumătatea celui de-al doilea secol, din cauza renunțării la Vechiul Testament și predica lui vehementă împotriva iudaismului și a instituțiilor sale. Această situație l-a făcut pe Teodoret să fie foarte atent la desfășurarea argumentului paulin din Romani 9-11. Studiul introductiv semnat de diac. Ilarion M. Argatu surprinde pe bună dreptate că „atitudinea generală a Fericitului Teodoret față de evrei este, spre deosebire de alți scriitori bisericești contemporani, una temperată și, așa cum se observă din capitolele 9-11, una optimistă”¹¹. Merită amintite aici și aprecierile Dr. Constantin Crețu, care scrie studiul introductiv la volumul anterior, cel cu comentariul lui Teodoret la celelalte epistole pauline, și sintetizează foarte bine atitudinea autorului nostru față de iudaism: „O altă temă interesantă pe care o amintim aici este legată de atitudinea sa față de evrei, care nu este atât de caustică, așa cum se regăsește, de exemplu, în polemicile Sfântului Ioan Gură de Aur. El consideră că prigoana evreilor din zilele sale se datorează faptului că nu l-au primit pe Iisus Hristos, dar va veni vremea când ei se vor întoarce și vor regreta că nu l-au cunoscut pe Cel pe Care L-au răstignit. De asemenea, pare să tempereze criticile Sfântului Pavel la adresa evreilor din II Tes. 2, 11, 15-16, fapt ce arată o dată în plus spiritul împăciuitoare care îi caracterizează atât de profund personalitatea.”¹².

Teodoret renunță cu perseverență la orice interferență exterioară în procesul exegetic. Urmărește pur și simplu textul paulin și uneori doar îl parafrazează, însă reușește să redea înțelesul primar al epistolei pentru cititorii săi. Cu privire la subiectul raportului cu iudaismul, comentând versetul din Rom 9, 3, Teodoret vorbește în astfel de cuvinte: „Este limpede că a spus acestea nu fiindcă îi preferă pe aceștia [iudeii necredincioși] înaintea Mântuitorului, ci pentru a-și arăta năzuința și dragostea față de aceștia, dorind să-i vadă pe toți supuși [lui Hristos] și primind cu bunăvoință propovăduirea cea mântuitoare.” (p. 113). Iar referitor la Rom 11, 25 spune că Apostolul „ne sfătuieste să nu ne descurajăm pentru

¹¹ Diac. Ilarion M. Argatu, „Studiu introductiv: Tâlcuire la Epistola către Romani – martor al teologiei Fericitului Teodoret”, în Fericitul Teodoret al Cirului, *Tâlcuire la Epistola către Romani*, traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de diac. Ilarion M. Argatu, Editura Doxologia, Iași, 2020, p. 17, n. 24.

¹² Dr. Constantin Crețu, „Fericitul Teodoret al Cirului, tâlcuitor al epistolelor pauline. Studiu introductiv”, în Fericitul Teodoret al Cirului, *Tâlcuire la Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, p. 24.

Recenzii

mântuirea celorlalți [iudeii necredincioși], căci după ce neamurile vor primi propovăduirea, vor crede și aceia, când va veni măritul Ilie și le va aduce învățătura credinței.” (p. 135).

Desigur că nu doar pentru raportul cu iudaismul este Teodoret relevant pentru zilele noastre și pentru cititorul român. Însă întrucât nu se pot surprinde aici toate argumentele pentru justificarea unei lecturi profitabile a volumului semnat de A. Lorrain, m-aș opri acum asupra scopului propriu-zis al unei recenzii, anume acela de a „număra”, de a „cântări” critic întreprinderea editurii și a celor implicați. Aș dori să atrag atenția asupra faptului că deja din anul 2015 – anul apariției vol. 9, cu comentariile la celelalte epistole pauline – la Universitatea Sorbona din Paris a fost încheiată cu succes o teză de doctorat tocmai pe tema comentariului la Romani al lui Teodoret de Cir, de către autoarea noastră.¹³ Teza conține ediția critică a comentariului lui Teodoret, precum și un amplu studiu filologic – și nu numai – asupra teologiei, lexicului și operei autorului, cu numeroase comparații ale lui Teodoret cu scrierile lui Ioan Gură de Aur și Chiril de Alexandria. A. Lorrain încă lucrează la publicarea ediției critice a textului comentariului și, desigur, ar fi fost ideal ca traducerea românească să se facă după această ediție, nu după ediția Migne. Dar întrucât efortul anevoios al publicării unei ediții critice încă nu s-a încheiat¹⁴, editorii și traducătorii comentariului în limba română ar fi putut avea acces la studiile publicate deja de A. Lorrain, care se ocupă de mulți ani de cercetarea acestui comentariu din punct de vedere filologic.¹⁵ În plus, în anul 2018 a fost publicată prin volumul discutat aici o bună parte din teza ei de doctorat, care conține analiza filologică a comentariului lui Teodoret, care cu siguranță ar fi ajutat și pe traducătorii în limba română, ori la consolidarea studiului introductiv și a notelor explicative ale traducătorilor români.¹⁶ Pentru a întări necesitatea acestui demers amintesc aici foarte scurt faptul că Agnès Lorrain receptează publicația unui autor român atunci când compară comentariul lui Teodoret cu omiliile Sf. Ioan Hrisostom.¹⁷ Așadar, receptarea studiilor celeia care și-a dedicat ultimul deceniu din viață tocmai acestui comentariu, tradus acum în limba română, este esențială.

¹³ Théodoret de Cyr, *Interpretatio in Epistulam ad Romanos, Édition, traduction et commentaire*, Université Paris-Sorbonne, 2015, sub coordonarea Prof. Olivier Munnich.

¹⁴ Ediția de text apare în viitorul apropiat în seria *Griechischen Christlichen Schriftsteller (GCS)*, apoi va fi disponibilă și cu traducere franceză în seria *Source Chrétienne*.

¹⁵ Agnès Lorrain, „Exégèse et argumentation scripturaire chez Théodoret de Cyr: l’In Romanos, écho des controverses trinitaires et christologiques des IVe et Ve siècles”, în *SP XCVI/22*, 2017, pp. 273-282, și A. Lorrain, „Des prologues bibliques d’origine chrysostomienne: Les Arguments attribués à Théodoret et à Théophylacte sur les épîtres pauliniennes”, în *ZAC* 19 (3/2015), pp. 481-501.

¹⁶ A. Lorrain, *Le Commentaire de Théodoret de Cyr sur l’Épître aux Romains. Études philologiques et historiques*, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 179, Walter de Gruyter, Berlin/Boston, 2018, 392 pp.

¹⁷ Este vorba despre Vasile Mihoc, „Paul and the Jews according to John Chrysostom’s Commentary on Romans 9-11”, în D. Patte & V. Mihoc (eds.), *Greek Patristic and Eastern Orthodox Interpretations of Romans*, London-New Delhi-New York-

Recenzii

Editura Doxologia dorește probabil ca cititorul român să aibă acces cât mai rapid la literatura relevantă, iar ritmul în care apar noile publicații și serii de volume îmbogățesc cu adevărat literatura teologică românească și recuperează un gol imens, ceea ce este de apreciat. Cărțile de la Doxologia nu doar oferă cititorului accesul la literatură până acum inaccesibilă spațiului românesc, dar sunt și plăcute ca obiecte în sine. Grafica, tiparul, legătura, coperta, culorile, te îmbie să le ții în mână și să citești. Orice cititor va înțelege cât efort stă în spatele acestor detalii. Însă, dacă ținuta grafică și tehnică a volumelor ar fi acompaniate de traduceri făcute din edițiile critice și dacă studiile introductive ar conduce cititorul la stadiul actual al cercetării în domeniul propus de fiecare volum, ar fi cu siguranță un câștig pentru toate părțile.

Pr. Alexandru IONIȚĂ